

PREMAZI IN SMOLNATI KIT NA PRAZGODOVINSKIH POSODAH

IVAN PUŠ

Mestni muzej, Ljubljana

Prazgodovinsko grobišče kulture žarnih grobišč (KŽG) na dvorišču Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) v Ljubljani spada s svojimi 323 doslej odkritimi žarnimi grobovi med pomembnejša arheološka najdišča tega obdobja v Sloveniji. Večina gradiva je že obdelana in objavljena,¹ nekaj pa ga je še v obdelavi.²

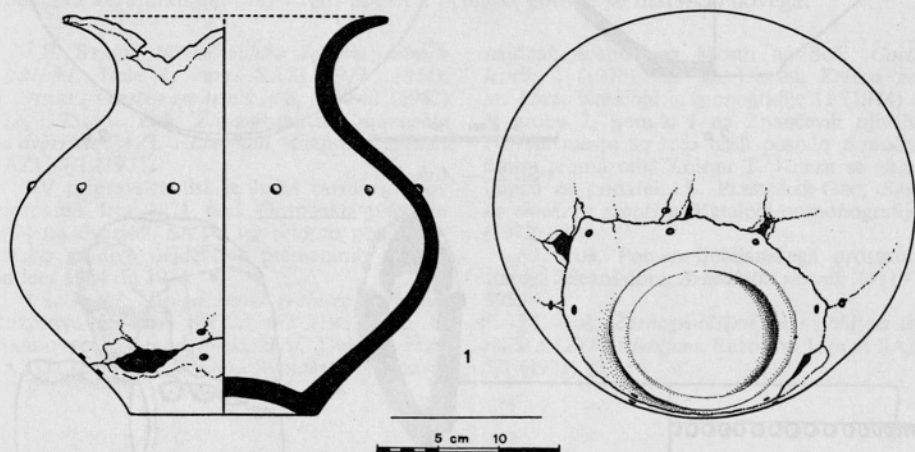
Ko pregledujemo bogato keramično in kovinsko gradivo tako iz grobov, kot iz premetanih plasti naletimo na nekatere posebnosti, ki zaslužijo, da nanje posebej opozorimo. Ena takih posebnosti so smolnati premazi na večjih in manjših keramičnih posodah in smolnati kit s katerim so zlepljene oz. utrjene razpokane stene ali pa celo nadomeščeni manjkajoči deli posod. Zahvaljujoč prizadevanju akademika D. Hadžija, je uspelo smolnate premaze in kit obdelati kemično in spektralno. Rezultati so zanimivi, zlasti ker temu problemu pri nas doslej nismo posvetili potrebne pozornosti, čeprav smo pojavu priča skoraj pri vseh naših najdiščih KŽG, kot tudi v poznem halštatskem in celo v provincialnem rimskem gradivu, pa naj gre za smolnate premaze ali grafitiranje posameznih delov keramičnih posod.³

Smolnate premaze na keramičnih posodah z grobišča na dvorišču SAZU ugotavljamo razmeroma zelo pogosto. Včasih jih najdemo znotraj in zunaj posode, včasih samo znotraj. Premaz je lahko intenzivno črn in ima sledove čopiča, s katerim so redko smolo nanašali na stene posode. Navadno ga zasledimo v zelo tankem sloju predvsem v notranjosti, a včasih sega čez ustje na zunanjo stran vratu. Po ugotovitvah D. Hadžija, ki v svojem prispevku obravnava tako premaze, kot smolnati kit, gre po vsej verjetnosti za smolo, pridobljeno iz brezovega lubja, ki je s segrevanjem do določene temperature dobila primerno gostoto, da se je lahko v tankem ali debelejšem sloju nanašala na stene posod ali pa pridobila potrebno elastičnost, da so jo lahko uporabili kot kit za lepljenje poškodovanih in uničenih delov posod. Razredčevanje mrzle, goste smole s kakšnim razredčilom v tistih časih seveda ne pride v poštev.

Na vprašanje, čemu naj bi taki premazi služili, je težje odgovoriti. Na žari iz groba 209 je na zunanji strani svetlo rjavo žganega ostenja črn premaz tako močan, da celo izgleda, kot bi bil prav črn zunanji videz posode zaželen. Ker pa so primeri s tako intenzivnim premazom osamljeni, zelo pogosto pa je tanko premazana notranjost posod, je verjetno, da so hoteli takratni prebivalci slabe strani keramičnega posodja, namreč lomljivost in poroznost odpraviti s tem, da so stene dodatno okrepili s smolnato prevleko, s čimer so zmanjšali poroznost, obenem pa preprečili večje izhlapevanje oziroma odtekanje

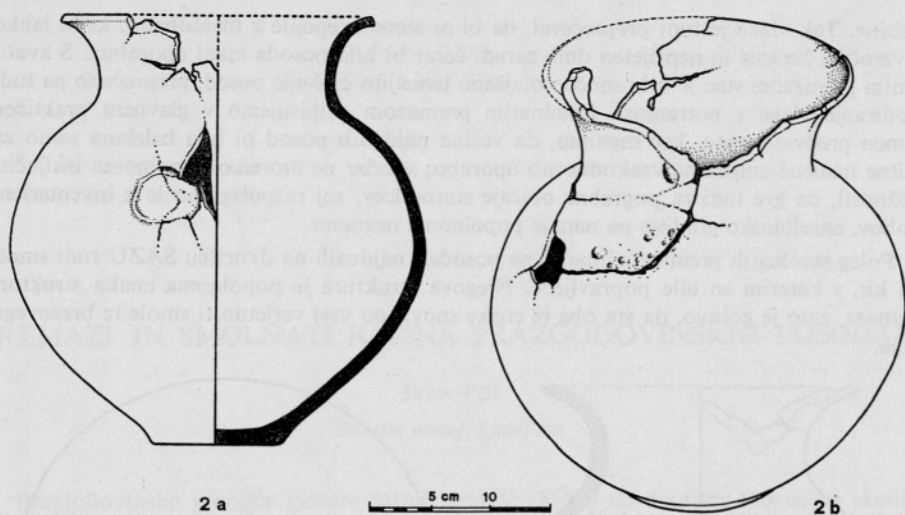
vsebine. Tak »lak« je tudi preprečeval, da bi se stene prepojile z maščobami, ki bi lahko povzročale žarkost in neprijeten duh, zaradi česar bi bila posoda manj uporabna. S kvalitnim premazom sten je bilo močno olajšano temeljito čiščenje posod, preprečeno pa tudi prodiranje vlage v notranjost. Smolnatim premazom pripisujemo v glavnem praktičen pomen predvsem zato, ker menimo, da večina najdenih posod ni bila izdelana samo za kulne namene ampak za vsakodnevno uporabo; vendar ne moremo popolnoma izključiti možnosti, da gre tudi za pogrebne običaje staroselcev, saj razpolagamo le z inventarjem grobov, naselbinsko gradivo pa nam je popolnoma neznano.

Poleg smolnatih premazov imamo na posodah najdenih na dvorišču SAZU tudi smolnat kit, s katerim so bile popravljene. Njegova struktura je popolnoma enaka strukturi premaza, zato je gotovo, da sta oba iz enake snovi, po vsej verjetnosti smole iz brezovega lubja.

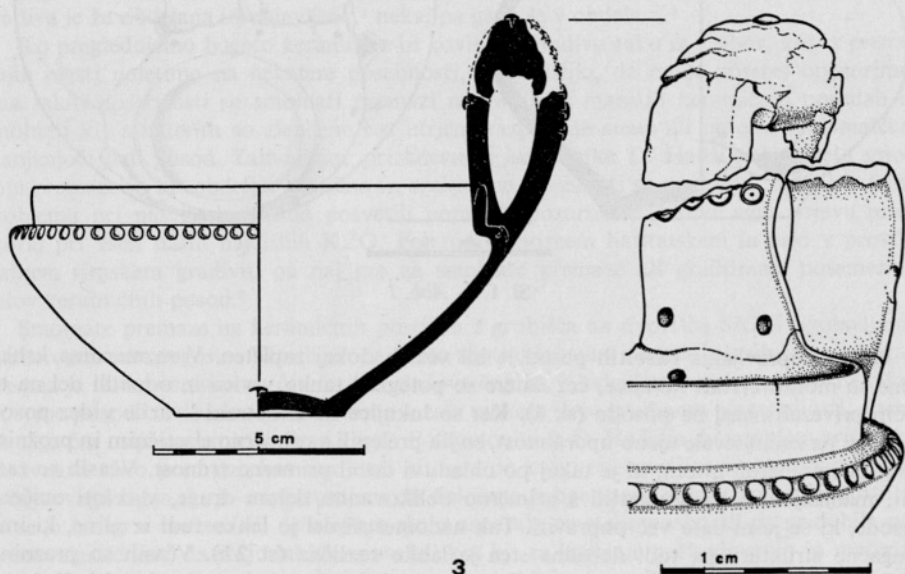

Sl. 1. — Abb. 1

Proces popravljanja razbitih posod je bil včasih dokaj zapleten. V razmeroma krhke stene so morali zvrtati luknjice, čez katere so potegnili tanko vrvico in odpadli del na ta način privezali nazaj na posodo (sl. 1). Ker so luknjice na eni strani kvarile videz posod na drugi pa zmanjševale njeno uporabnost, so jih prelepili s primerno elastičnim in prožnim ogretim smolnatim kitom, ki je takoj po ohladitvi dobil primerno trdnost. Včasih so razbiti, manjkajoči del nadomestili s primerno oblikovanim delom druge, v celoti uničene posode, ki se je ni dalo več popraviti. Tak nadomestni del je lahko tudi iz gline, ki ima drugačno strukturo pa tudi debelina sten je lahko različna (sl. 2 b). Včasih so praznino dopolnili tudi samo s smolo, kot vidimo npr. na ročaju skodele iz groba 248 (sl. 3), katerega odbiti del so z vrvico privezali k ostenju manjkajočega pa v celoti nadoknadili s smolnato maso. Nadoknadili so celo ornament iz bronastih žebličkov in tudi v nadomeščeni del vložili žebličke. Najdemo tudi več posod, pri katerih so odkrušeni del zunanje površine nadomestili s smolo (sl. 2 a). Pogoste so tudi poškodbe dna, ki je bilo ob udarcu razpokano in zrahljano. V takih primerih so s smolnato maso le na debelo prelepili razpoke tako z zunanje kot iz notranje strani. Včasih je bila posoda tudi namerno razbita na nekem mestu, verjetno tedaj, ko so jo izločili iz vsakodnevne uporabe in jo namenili grobu. Tudi v takem slučaju so odbiti del nadomestili s smolnatim kitom (npr. žara iz groba 281).⁴

Sl. 2. — Abb. 2

Sl. 3. — Abb. 3

V tem prispevku smo opozorili na najbolj tipične primere. Dopolnjevanj s smolnatim kitom imamo namreč na grobiščnem kompleksu dvorišča SAZU kar precej.

Ostane nam še vprašanje, zakaj so tako pogosto polagali v grobove poškodovane in popravljene posode in zakaj so včasih namerno odbili posodi, ki so jo namenili grobu kak del in ga nato zalil s smolo. Na ti dve vprašanji je težje odgovoriti, ker so pogrebni običaji nosilcev kulture žarnih grobišč razmeroma slabo raziskani, kar je razumljivo, saj

samo na osnovi materialnih ostankov, najdenih v grobovih, težko kaj zanesljivo sklepamo. Zato se najpogosteje zatekamo k domnevam, ki se nam zdijo najbolj oprijemljive in logične. Tako se nam najprej vrine misel, da so dajali v grobove tisto, kar je manj vredno in odsluženo, kar so živeči najlažje pogrešali. Gotovo pa je, da to ni edina možna razlaga in da imajo poškodovani predmeti v grobovih lahko simboličen pomen, namreč ta: poškodovana posoda — bodisi nasilno bodisi slučajno — bo služila le še pokojniku in naj bo za zmeraj le njegova last. Da bi posode visoke vrednosti poškodovali le z namenom, da bi zmanjšali njihovo uporabnost ali onemogočili njihovo nadaljno uporabo je manj verjetno, čeprav smo o tej možnosti na drugem mestu že govorili.⁵

Smolnati premazi na glinastem posodju so pri nas v prazgodovini razmeroma pogosti in nekako nadomeščajo današnjo glazuro. Zasledili jih bomo verjetno na keramičnem gradivu v večini prazgodovinskih kot tudi nekaterih antičnih najdiščih in podrobnejša obdelava keramike nam bo v tem pogledu prinesla gotovo še marsikaj novega.

¹ F. STARE, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*, Dela 1. razr. SAZU 9/7 (1954). V. STARE, *Varstvo spomenikov* 8, 1960-61 (1962) 272, 273. I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, Razprave 1. razr. SAZU 7/1 (1971).

² V pripravi za tisk je še 64 žarnih grobov izkopanih leta 1971 pod Gosposko ulico in 1974 na dvorišču SAZU ter celotno prazgodovinsko gradivo najdeno v premetanih plasteh od leta 1964 do 1974.

³ S. PAHČ, *Drugo žarno grobišče v Rušah*, Razprave 1. razr. SAZU 4/3 (1957) 40. S. GABROVEC, *Prazgodovinski Bled*, Dela 1. razr. SAZU 12 (1960) 63. D. SVOLIŠAK, O novih

najdbah grobov na Mostu na Soči, *Goriški letnik* 2 (1975) 12. M. URLEB, *Križna gora pri Ložu*, Katalogi in monografije 11 (1974) 19. V grobu 2, gomile 1 na Znančevih njivah v Novem mestu so tudi našli posodo z močnim črnim premazom. Kolegu T. Knezu se zahvaljujem za podatek. L. PLESNIČAR-GEC, *Severno emonsko grobišče*, Katalogi in monografije 8 (1972) 28.

⁴ I. Puš, Pomen ljubljanskega prostora v starejši železni dobi, *Arheološki vestnik* 24 (1975) 395.

⁵ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, Razprave 1. razr. SAZU 7/1 (1971) 83.

ÜBERZÜGE UND HARZKITT AN VORGESCHICHTLICHEN GEFÄSSEN

Zusammenfassung

Bei genauerer Betrachtung des keramischen Geschirrs der Gräberstätte im Hof der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste wurde festgestellt, dass viele grosse Urnen und kleinere Gefässe mit Harz überzogen waren, manchmal aussen, gewöhnlich jedoch nur an der Innenseite. Die Überzüge haben aller Wahrscheinlichkeit nach eine praktische Bedeutung, sie vermindern nämlich die Porosität der Gefässwände. Es ist jedoch auch die Möglichkeit nicht ausgeschlossen, dass die Gefässe zu kultischen Zwecken überzogen wurden.

Im Hof der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste und seiner Umgebung wurden auch mehrere Gefässe gefunden, die bei der Benutzung beschädigt und dann auf mehrere Weise repariert worden waren (siehe Abb. 1, 2, 3). Ein abgebrochenes Stück wurde durch in die Gefässwand gebohrte Löcher wieder befestigt; ein vernichtetes, fehlendes Stück hat man vollständig durch Harz ersetzen können; manchmal kommt auch eine Kombination beider Reparaturarten vor; die abgebröckelte Aussenfläche wurde häufig ergänzt, bzw. ersetzt durch Harzmasse. Weil ein für das Grab bestimmtes Gefäss manchmal absichtlich beschädigt worden ist, wird vermutet, dass all die zufällig oder absichtlich beschädigten Gefässe in den Gräbern wahrscheinlich eher eine symbolische Bedeutung hatten, als dass man etwa weniger wertvolle Gegenstände den Toten ins Grab gelegt hätte.

Durch Harzkitt oder auf andere Weise reparierte Gefässe, vor allem aber Harzüberzüge werden in Slowenien in der ganzen Vorgeschichte und sogar in römischer Zeit gefunden. Es steht fest, dass man sie bei genauerer Untersuchung auch an Fundstätten aufspüren wird, für die heute noch keine Daten dieser Art vorliegen.